

Kazimiera Jaworska

Kardynał Bolesław Kominek w ocenie lokalnej administracji wyznaniowej w latach 1956-1974

Wrocławski Przegląd Teologiczny 14/2, 149-178

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KAZIMIERA JAWORSKA

KARDYNAŁ BOLESŁAW KOMINEK W OCENIE LOKALNEJ ADMINISTRACJI WYZNANIOWEJ W LATACH 1956-1974

Przemiany polityczne w Polsce, które nastąpiły jesienią 1956 r., spowodowały również poważne zmiany w Kościele rzymskokatolickim na Dolnym Śląsku. Dnia 28 października tegoż roku powrócił z miejsca odosobnienia w Komańczy prymas Stefan Wyszyński, który zażądał od władz wyrażenia zgody na obsadzenie stolic biskupich przez prawowitych ordynariuszy. W wyniku tych ustaleń, na mocy dekretu prymasa Wyszyńskiego z dnia 1 grudnia 1956 r.¹, rządy w Kościele rzymskokatolickim na Dolnym Śląsku objął biskup Bolesław Kominek pełniący do 1951 r. funkcję administratora apostolskiego w Opolu. Dnia 15 grudnia 1956 r. ks. biskup Bolesław Kominek rozpoczął urzędowanie we Wrocławiu jako wikariusz generalny (delegat specjalny) arcybiskupa gnieźnieńskiego². W tym mieście wypełniając zadania głowy Kościoła lokalnego pozostał już do końca życia. Biskup Bolesław Kominek, późniejszy arcybiskup, w końcu kardynał, bardzo mocno wpisał się w historię Kościoła wrocławskiego, którym zarządzał w latach 1956-1974³.

¹ *Dekret Wykonawczy JEm. Prymasa Polski ustanawiający J.E. ks. dr Bolesława Kominka biskupem we Wrocławiu.* nr 3496/56/P, w: „Wrocławskie Wiadomości Kościelne. Pismo Urzędowe Kurii Arcybiskupiej” Wrocław 1957, nr 1-2, s.1-2.

² W. Szetelnicki, *Kapituła metropolitalna we Wrocławiu w latach 1952-1993*, Wrocław 1994, s. 74.

³ Tutaj obdarowano go kolejno następującymi godnościami kościelnymi: arcybiskupa tytularnego Eucaity (1962), administratora apostolskiego ad nutum Sanctae Sedis archidiecezji wrocławskiej (1967), arcybiskupa metropolity wrocławskiego (1972) i kapeluszem kardynalskim (1973). Zmarł 10 III 1974 roku, również we Wrocławiu. Zob. J. Mandziuk, *Bolesław Kominek*, w: *Słownik pol-*

Nominacja biskupa Bolesława Kominka na rządcę Kościoła katolickiego we Wrocławiu była bezpośrednim skutkiem zmiany polityki wyznaniowej państwa, którą „wymusiły” wydarzenia październikowe z 1956 roku. Czas pokazał, że zmiany te komuniści traktowali jako doraźną konieczność i kilka miesięcy później ponownie podejmowali działania mające na celu stopniowe zaostrzenie kursu polityki wobec Kościoła. Jednak po 1956 r. reżim komunistyczny nie był już w stanie stosować tak ostrych środków represyjnych w stosunku do Kościoła i duchowieństwa katolickiego, jak czynił to wcześniej⁴. Niejako zapowiedzią powrotu kursu antykościelnego ze strony rządu stały się utrudnienia związane z mianowaniem proboszczów. W katalogu działań wymierzonych w Kościół w latach, gdy biskup Kominek stał na czele Kościoła katolickiego we Wrocławiu, mieści się wydanie w 1961 r. rozporządzenia ministra oświaty w sprawie nauczania katechetycznego⁵, opublikowanie w 1962 r. przez ministra finansów nakazu dotyczącego księgi inwentarza⁶ oraz niewydawanie zezwoleń na budowę obiektów sakralnych. Ponadto w tym czasie odmawiano Kościołowi na Ziemiach Zachodnich prawa własności dóbr kościelnych. Wyraz wręcz spektakularny miały ataki na Kościół i duchowieństwo w czasie obchodów milenijnych w 1966 r. Przedmiotem szczególnych manipulacji było *Orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich*⁷, którego współautorem był arcybiskup Kominek. Jego aktywność na forum Soboru Watykańskiego II wywarła zasadniczy wpływ na unormowanie stosunków pomiędzy Polską a RFN, a z kolei konsekwencją tegoż faktu było uregulowanie porządku kościelnego i określenie nowych granic diecezji na Ziemiach Zachodnich i Północnych⁸.

skich teologów katolickich, Warszawa 1983, t. VI, s. 113-123; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*. Warszawa 1992, s. 105; J. Pater, *Poczet biskupów wrocławskich*. Wrocław 2000, s. 127; J. Swastek, *Rządcy archidiecezji wrocławskiej*, Wrocław 1998, s. 69-109.

⁴J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2003, s. 156.

⁵Na mocy *Ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania z 15 lipca 1961* szkoły oraz inne placówki oświatowo-wychowawcze stawały się instytucjami świeckimi. Natomiast nauczanie religii poza szkołą regulowało *Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych z 19 VIII 1961*. Zarządzenie to uzależniało prawo do prowadzenia nauki religii w punktach katechetycznych (w maksymalnym wymiarze 2 godzin tygodniowo) od spełnienia kilku warunków, m.in. zarejestrowania punktu, spełniającego „odpowiednie warunki higieniczno-sanitarne” w inspektoracie oświaty oraz prowadzenia katechizacji przez osobę świecką lub duchownego świeckiego zaakceptowanego przez władze oświatowe. Zob. P. Raina, *Kościół w PRL. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*. t. II: *lata 1960-1974* Poznań 1995, s. 134-135.

⁶*Rozporządzenie Ministra Finansów z 20 II 1962* zobowiązywało wszystkie jednostki kościelne do prowadzenia ksiąg inwentarzowych, natomiast głównym celem wydania tegoż aktu prawnego było dążenie władz finansowych do usprawnienia egzekucji zaległości podatkowych przez stworzenie dokładnej ewidencji mienia kościelnego. Zob. A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945-1989)*, Kraków 2006, s. 197-198.

⁷*Orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*, red. J. Krucina, s. 271-285.

⁸E. Górecki, *Pasterz w każdym calu*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*,

Ze względu na swoją aktywność późniejszy pierwszy polski powojenny kardynał wrocławski był obiektem szczególnych zainteresowań i ataków ze strony władz państwowych, czego dowodem jest obszerna dokumentacja zgromadzona przez Urząd do spraw Wyznań.

Generalnie Urząd do spraw Wyznań był odpowiedzialny za realizowanie antykościelnej polityki wyznaniowej państwa, w tym także stosowanie nacisków i represji administracyjnych wobec duchowieństwa i laikatu katolickiego. Działania te prowadzone były we współpracy z odpowiednimi strukturami prezydiów rad narodowych (wydziałem finansowym, oświatowym, lokalowym, wydziałem gospodarki komunalnej i mieszkaniowej, a nawet wydziałem zdrowia i opieki społecznej). Szczególnym obiektem zainteresowania pracowników tegoż urzędu było duchowieństwo, przede wszystkim zaś hierarchia kościelna i jej zwierzchnik, rządcą diecezji⁹. Znalazło to odzwierciedlenie w obszernych materiałach przygotowanych przez pracowników lokalnej administracji podległej Urzędowi do spraw Wyznań. Materiały te, zlokalizowane w Archiwum Akt Nowych, obrazują zmagania ordynariusza archidiecezji wrocławskiej z komunistycznymi władzami. Analiza treści tych materiałów umożliwi konstatację ocen i opinii władz komunistycznych dotyczących roli i działalności Bolesława Kominka, jego duszpasterskiej posługi. Analizując tę dokumentację, a są to głównie charakterystyki i sprawozdania, należy mieć na uwadze, że są one sporządzone przez urzędników wyznaniowych oraz funkcjonariuszy służb bezpieczeństwa¹⁰. Owa dokumentacja zawiera również informacje dotyczące działalności ordynariusza do 1956 roku. Odślania również mechanizmy realizacji polityki wyznaniowej w państwie, gdzie inwigilacja oraz represje w postaci

red. J. Krucina. Wrocław 2005, s. 166-171.

⁹ Zob. M. Kała, *Formy administracyjnego zwalczania Kościoła na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945-1089*, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 180-183; *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, wstęp, wybór dokumentów, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zespół Urzędu do spraw Wyznań (dalej: UdsW), zasadnicza dokumentacja dotycząca działalności biskupa Bolesława Kominka w latach 1956-1974 znajduje się w następujących teczkach: 1) *Działalność księdza biskupa Bolesława Kominka za lata 1956-1962*, sygn. 64/71; 2) *Działalność księdza Bpa Bolesława Kominka* [1963 r.], sygn. 70/20; 3) *Działalność arcybiskupa Bolesława Kominka* [1964 r.], sygn. 72/13; 4) *Ksiądz biskup Bolesław Kominek – działalność* [1965 r.] sygn. 76/6; 5) *Działalność księdza biskupa Bolesława Kominka* [1966 r.], sygn. 78/21; 6) *Działalność księdza arcybiskupa Bolesława Kominka* [1967 r.], sygn. 80/5; 7) *Ksiądz abp Bolesław Kominek – działalność oraz kazania* [1968 r.], sygn. 82/8; 8) *Kominek Bolesław – kardynał, metropolita wrocławski. Stenogramy, notatki, wycinki prasowe, informacje, korespondencja, telefonogramy, charakterystyki, wystąpienia, przemówienia, arkusz spostrzeżeń* [1969-1974], sygn. 125/220. W dosłownie przytaczanych cytatach w niniejszym opracowaniu zachowano oryginalną pisownię (np. słowo „kościół” w znaczeniu wspólnoty wyznaniowej pisane małą literą).

choćby niewydania paszportu obywatelom niesubordynowanym były działaniami stosowanymi powszechnie.

Dokumentacja zgromadzona w tymże archiwum dotycząca działalności biskupa Bolesława Kominka w latach 1956-1974 została sporządzona i zgromadzona głównie przez pracowników Wydziału do spraw Wyznań Powiatowej Rady Narodowej m. Wrocławia. W latach 1957-1974 wydziałem tym kierowali m.in. Witold Skórczyński i Antoni Michalak. Omawiany zbiór zawiera przede wszystkim teksty kazań, w których słuchający ich pracownicy odpowiednich służb dostrzegli elementy antypaństwowe, spisane treści nasłuchu audycji BBC bądź Radia Wolna Europa, charakterystyki działalności arcybiskupa Kominka w określonym czasie, notatki z rozmów przeprowadzanych z Przewodniczącym Rady Miasta Wrocławia oraz Przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej, a nawet telegramy ponagląjące przyjazd do Rzymu na kolejną sesję Soboru Watykańskiego II wysyłane przez prymasa Wyszyńskiego z Rzymu. W jednej z teczek odnajdujemy kartkę zawierającą spostrzeżenia na temat uczestnictwa ordynariusza w wyborach do Sejmu (że np. korzystał z kabiny w lokalu wyborczym). We wspomnianych teczkach archiwalnych znajdują się również sprawozdania z konferencji z duchowieństwem sporządzane na podstawie informacji uzyskanych od „tajnych współpracowników”, a także teksty broszury „Confrater”, redagowanej przez pracowników służby bezpieczeństwa i rozpowszechnianej wśród duchowieństwa, zdecydowanie krytykującej działalność arcybiskupa. Wśród setek kartek różnego formatu bezpośrednio dotyczących ordynariusza Bolesława Kominka dominując te, które w negatywnym świetle ukazują jego zmagania z ówczesną rzeczywistością. Owe charakterystyki, sporządzane przez jego wrogów, często zawierają złośliwości oraz nieścisłości. Władza państwowa miała nawet trudności z wyrażeniem pozytywnej oceny działalności kardynała Bolesława Kominka po jego śmierci. Otóż tekst kondolencji przesłanych po jego śmierci do Kurii Metropolitalnej we Wrocławiu przez Piotra Jaroszewicza, ówczesnego prezesa Rady Ministrów, był przedmiotem konsultacji, a projekt maszynopisu zawiera odręczne poprawki. W związku ze specyfiką tego dokumentu autorka niniejszego opracowania pozwoliła sobie na przytoczenie jego treści *in extenso*:

„W związku ze śmiercią Księdza Kardynała Bolesława Kominka – ordynariusza wrocławskiego archidiecezji metropolitalnej, przesyłam [wykreślono słowa: w imieniu Rządu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej] wyrazy głębokiego żalu i współczucia.

Śmierć kardynała jest dotkliwa stratą [wykreślono słowa: dla naszego kraju]. Odszedł wybitny Kapłan dający swa codzienną działalnością świadectwo gorącego umiłowania [dopisano odręcznie: naszej] Ojczyzny [dopisano odręcznie: Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.]

Szczególnie cenimy Jego zasługi w umacnianiu polskości i integracji Ziemi Zachodnich z Macierzą.

Polacy zachowają w pamięci postać Arcybiskupa Wrocławskiego jako wybitnego człowieka i patriotę. Wyrażam przekonanie, że dzieło zapoczątkowane przez Kardynała znajdzie godnych kontynuatorów. Piotr Jaroszewicz, Prezes Rady Ministrów”¹¹.

Podobną treść zawierały kondolencje adresowane do Episkopatu Polski na ręce Księdza Kardynała Stefana Wyszyńskiego¹². Wśród zapisków dotyczących zmarłego kardynała znajduje się również stenogram kazania wygłoszonego na pogrzebie przez prymasa Stefana Wyszyńskiego¹³.

1. RZĄDY BISKUPA BOLESŁAWA KOMINKA WE WROCŁAWIU OD ROKU 1956 DO JESIENI 1965

W zbiorze wspomnianych wyżej archiwaliów znajdują się dokumenty świadczące o tym, że ówczesnym władzom państwowym droga życiowa biskupa Kominka była doskonale znana. Obszerne fragmenty jego życiorysu, a także opis bieżącej działalności biskupa zawierają charakterystyki oraz periodyczne oceny jego postawy politycznej sporządzane przez pracowników Wydziału do spraw Wyznań w latach 1957-1973. Były one pisane przede wszystkim przez Antoniego Michalaka, kierownika tegoż wydziału.

W notatce z dnia 18 lipca 1962 r. pt. *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej*¹⁴ czytamy, że Bolesław Kominek urodził się 23 grudnia 1903 w Radlinie, w województwie katowickim. Jego ojciec był górnikiem. Po ukończeniu szkoły średniej w Rybniku podjął studia teologiczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Święcenia kapłańskie otrzymał 11 września 1927 r., po czym wyjechał na dalsze studia z zakresu filozofii tomistycznej i nauk społecznych do Instytutu Katolickiego w Paryżu, gdzie w 1930 r. uzyskał licencjat z zakresu nauk społecznych oraz doktorat z filozofii. Po powrocie do kraju, od 1931 r. aż do wybuchu wojny zajmował stanowisko sekretarza diecezjalnego Akcji Katolickiej oraz referenta duszpasterstwa w Kurii Biskupiej w Katowicach. Był wybitnym działaczem i ideologiem Akcji Katolickiej na Górnym Śląsku. W czasie II wojny światowej pełnił

¹¹ AAN, UdsW, sygn. 125/220, k. 24.

¹² AAN, UdsW, sygn. 125/220, k. 28.

¹³ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Stenogram kazania wygłoszonego przez ks. prymasa Wyszyńskiego na uroczystości pogrzebowej zmarłego ks. kard. B. Kominka w dniu 14.03.74, o godz. 16.25. k. 4-11.*

¹⁴ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej, poufne z 18.07.1962, k. 1.*

rolę łącznika pomiędzy władzami kościelnymi Śląska a władzami kościelnymi na terenie Generalnej Guberni. W tym czasie był powiązany z delegaturą rządu emigracyjnego¹⁵. We wrześniu 1945 r. ks. Kominek został mianowany administratorem apostolskim w Opolu, a urząd ten piastował przez okres sześciu lat. W styczniu 1951 r. – według opinii kierownika Michalaka – za działalność reakcyjną w diecezji opolskiej został przymusowo wysiedlony i internowany w klasztorze benedyktyńskim w Lubiniu, w woj. poznańskim. Po zwolnieniu z miejsca odosobnienia udał się do Krakowa, gdzie na wniosek kardynała Sapięchy rozpoczął pracę w referacie duszpasterstwa w Kurii Metropolitalnej. W związku z żądaniem władz państwowych w 1953 r. został nie tylko usunięty z Kurii, lecz także zmuszony do opuszczenia Krakowa. W okresie od lipca 1953 r. do grudnia 1956 r. przebywał w Sierczy k. Wieliczki, wypełniając obowiązki kapelana w klasztorze ss. Urszulanek¹⁶.

Dnia 28 kwietnia 1951 r. został mianowany przez papieża Piusa XII biskupem we Wrocławiu, ale znów wobec sprzeciwu władz państwowych objęcie urzędu było niemożliwe. Dopiero 1 grudnia 1956 r. kardynał Wyszyński za zgodą władz państwowych powierzył biskupowi Kominkowi ordynariat wrocławski. Zaraz po objęciu urzędu nowy biskup rozpoczął „czystkę” aparatu diecezjalnego. W latach 1957-1958 usunął ze wszystkich eksponowanych stanowisk kościelnych (kuria, seminarium duchowne, znaczące parafie) wszystkich księży znanych z pozytywnego lub lojalnego stosunku do ustroju państwowego PRL. W świetle charakterystyki biskupa Bolesława Kominka sporządzonej 18 lipca 1962 r. przez kierownika Wydziału do spraw wyznań, otoczył się natomiast ludźmi znanymi z nieprzyjaznego czy też wręcz wrogiego stosunku do współczesnego państwa polskiego. W gronie najbliższych współpracowników wymienieni są: wikariusz generalny ks. Józef Marcinowski¹⁷, dyrektor finansowy Kurii ks. prałat Ignacy Pawlikiewicz (odbył karę więzienia), ks. Aleksander Oberc (odbył karę jednego roku więzienia), rektor Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu, ks. biskup Paweł Latusek (odbył karę więzienia), kierownik Referatu Katechetycznego ks. Stanisław Turkowski (bojowy antykomunista i wróg Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej), ks. Hieronim Kocyłowski¹⁸.

¹⁵ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim z 17.01.1970*, k. 129.

¹⁶ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej, poufne z 18.07.1962*, k. 1.

¹⁷ W dokumentach: AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej poufne z 18.07.1962*, k. 2 oraz AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa Bolesława Kominka z 9.06.1971*, k. 147, 148, mylnie podane jest nazwisko „Marcinkowski”.

¹⁸ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej, poufne z 18.07.1962*, k.2; AAN, UdsW sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa*

Biskup Kominek uchodził za jednego z wybitniejszych specjalistów z zakresu teologii laikatu, posiadał doświadczenie praktyczne, gdyż w okresie międzywojennym kierował Akcją Katolicką na Śląsku. Z tego względu papież Jana XXIII mianował go konsultorem soborowej komisji apostołatu świeckiego i Akcji Katolickiej. Był zdecydowanie przeciwny koncepcji ustawiania działalności Kościoła i duchowieństwa tylko na płaszczyźnie kultu religijnego. Jako przewodniczący Komisji Duszpasterskiej Episkopatu Polski stał na stanowisku wprowadzenia na szeroką skalę duszpasterstwa stanowego, apostołstwa świeckich. W sposób szczególny podkreślał konieczność współpracy z inteligencją oraz młodzieżą. Jego zdaniem ówczesna sytuacja Kościoła wymuszała niejako konieczność unowocześnienia pracy duszpasterskiej i dopasowania jej do nowych realiów cywilizacyjnych, gdyż „stare kaznodziejstwo” i dewocja nie zdają egzaminu w epoce żywiolowej laicyzacji społeczeństwa. Właśnie z tego względu biskup Kominek był uważany przez komunistów za niebezpiecznego przeciwnika¹⁹.

W związku z decyzjami władz oświatowych, mającymi na celu laicyzację dzieci i młodzieży, biskup Kominek wraz z ks. Turkowskim, odpowiedzialnym w Kurii Wrocławskiej za katechizację dzieci i młodzieży, na konferencjach z duchowieństwem wiele uwagi poświęcali temu zagadnieniu. Po całkowitym wycofaniu nauki religii ze szkół w 1961 r., problem ten uległ dalszej komplikacji²⁰.

Utrzymywał szerokie kontakty z zagranicznymi hierarchami Kościoła katolickiego w Austrii, Niemczech, we Włoszech. Ożywioną korespondencję prowadził z kardynałem Königiem, Prymasem Austrii, którego w 1962 r. zaprosił do Wrocławia.

Zdaniem urzędników państwowych biskup Kominek był człowiekiem przebiegłym o wybujałej ambicji politycznej, prowadzącym grę polityczną obliczoną na utrzymanie dominującej pozycji Kościoła w Polsce. Jako zwierzchnik Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku wielokrotnie wykazywał swoją nielojalność wobec państwa polskiego oraz ustroju socjalistycznego. Uzasadnieniem takich opinii na temat biskupa Kominka były jego decyzje oraz wypowiedzi wygłaszane zarówno wśród osób świeckich, jak i duchownych. Przede wszystkim inspirował duchowieństwo do nieposłuszeństwa wobec decyzji władz państwowych dyskryminujących

Bolesława Kominka z 9.06.1971, k. 147, 148.

¹⁹ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej, poufne z 18.07.1962*, k. 3; AAN, UdsW sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa Bolesława Kominka z 9.06.1971*, k. 149.

²⁰ AAN, UdsW, sygn. 64/71, *Sprawozdanie z konferencji dekanalnej duchowieństwa we Wrocławiu, sporządzone 6.X.1962*, k. 93; AAN, UdsW, sygn. 57/203, *Sprawozdanie z konferencji rejonowej w Żaganiu w dniu 22.IV.1959 r. przeprowadził Bp Kominek*, k. 3; AAN, UdsW, sygn. 64/71, *Wystąpienie Bpa Kominka na konferencji dekanalnej w dniu 22.XI.1960 w Kłodzku*, Informacja, k. 43.

ówczesny Kościół katolicki w Polsce. Zakazał podległemu sobie duchowieństwu ordynariatu wrocławskiego podpisywania umów dzierżawczych na budynki kościelne, umów na prowadzenie punktów katechetycznych oraz składania władzom sprawozdań z działalności punktów katechetycznych. Jesienią 1961 r. na konferencji duszpasterskiej zasugerował, że księża nie powinni płacić kary grzywny nałożonych na nich przez władze państwowe, ale iść do aresztu i tam odsiedzieć zasądzoną kwotę. Oczywiście taki fakt należało odpowiednio nagłośnić wśród parafian²¹. Drańskie zobowiązania finansowe nałożone na duchowieństwo były również jednym z tematów konferencji dekanalnej w Kłodzku w listopadzie 1960 r., w której uczestniczył biskup Kominek. Wspominał wówczas o tym, że jednemu z księży w trakcie egzekucji komorniczej zabrano zegarek²².

Biskup Kominek osobiście był zaangażowany w zwalczanie *Okólnika nr 20 Ministra Gospodarki Komunalnej* dotyczącego ponemieckiego mienia kościelnego na Ziemiach Zachodnich. Sama Kuria Biskupia uchylała się również od płacenia podatku dochodowego. Wobec licznych ponagieł zapłaciła 3% zobowiązań podatkowych za rok 1960, natomiast w dalszym ciągu odmawiała płacenia czynszu mieszkaniowego za lokale biurowe.²³

Dyskryminował księży zrzeszonych w Caritas, reprezentujących pozytywne nastawienie wobec socjalistycznego państwa. Ponadto na jego polecenie 8 lipca 1962 r. z ambon kościołów wrocławskich odczytano komunikat – zdaniem urzędnika Wydziału do spraw Wyznań – „o rzekomych prześladowaniach zakonnic, mogący wywołać niepokój społeczny”²⁴.

Ponadto nie liczył się z autorytetem terenowych władz państwowych. Do pewnego czasu ignorował zaproszenia na rozmowy przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, Bronisława Ostapczuka, oraz przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia, prof. Bolesława Iwaszkiewicza. Dlatego też postanowiono wezwać arcybiskupa urzędowo, zgodnie z wymogami KPA, a powodem wezwania miała być konieczność złożenia wyjaśnień w związku z ogłoszeniem w kościołach miasta Wrocławia komunikatu stanowiącego próbę wywołania niepokoju publicznego²⁵.

²¹ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej*, k. 3; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa Bolesława Kominka z dn. 9.VI.1971, podpisana inicjałami „A.P.”*, k. 147, 149.

²² AAN, UdsW, sygn. 64/71, *Wystąpienie Bpa Kominka na konferencji dekanalnej w dniu 22.XI.1960 w Kłodzku*. Informacja. k. 43.

²³ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej*. K.4; AAN, UdsW sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa Bolesława Kominka z dn. 9.VI.1971, podpisana inicjałami „A.P.”*, k. 147, 149.

²⁴ AAN, UdsW sygn. 125/220, *Charakterystyka Arcybiskupa Bolesława Kominka z dn. 9.VI.1971, podpisana inicjałami „A.P.”*, k. 147, 150.

²⁵ AAN, UdsW, sygn. 64/71, *Odpis Komunikatu Arcybiskupa Wrocławskiego Bolesława*

W trakcie rozmowy z Bolesławem Iwaszkiewiczem, która odbyła się 9 marca 1963 r. w Prezydium Rady Miasta Wrocławia, abp Bolesław Kominek dowiedział się, że władze lokalne podjęły decyzję o zabraniu tzw. pałacu arcybiskupiego we Wrocławiu. W sprawie tej decyzji odwołał się do Urzędu Rady Ministrów, kierując 23 marca 1963 r. obszerne pismo na ręce Józefa Cyrankiewicza, Prezesa Rady Ministrów²⁶.

Według anonimowej informacji z 1963 roku ordynariusz Bolesław Kominek jako członek Komisji Soborowej ds. Apostolstwa Świeckich oraz nowej Komisji Mieszanej pracował nad dokumentem *Obecność Kościoła w świecie*. Przy kultywowaniu tej samej linii politycznej co prymas Wyszyński, stwarzał pozory dużej elastyczności w stosunkach państwo – Kościół oraz nowatorstwa w sprawach wewnątrzkościelnych. W liście pasterskim *O Papiestwie* z 2 lipca 1963 r. opowiedział się za dalszymi reformami w Kościele. Jednocześnie „uczył podległy sobie kler nieprzestrzegania zaleceń władzy państwowej”. Ponadto w kazaniu wygłoszonym na Jasnej Górze w Częstochowie mówiąc o przewodnictwie mężczyzn w życiu publicznym, zachęcał do rozwagi i negatywnie wypowiedział się o żołnierzach i urzędnikach wykonujących niesprawiedliwe wyroki władzy. W tym samym kazaniu powiedział, że „idą poprzez naród całe fale kłamstwa i wypaczają powoli jego sumienia”, natomiast mówiąc o nakazie ochrony własności społecznej i prywatnej, pominął milczeniem słowo „społeczna” i w ostrych słowach wypowiedział się przeciwko niszczeniu własności prywatnej człowieka. Wielokrotnie w tym czasie wypowiadał się przeciwko aborcji, na którą zezwalało ówczesne prawo polskie, oraz przeciwko stosowanym prymitywnym metodom ateizacji społeczeństwa²⁷.

W trakcie pogadank na temat Ziem Zachodnich i Gdańska w radiu watykańskim przypominał, że ziemie te w czasach piastowskich wchodziły w skład państwa polskiego. W okresie powojennym, kiedy ponownie zasiedlili je Polacy, nastąpił ich dynamiczny rozwój zarówno pod względem przemysłowym, kulturalnym, jak i naukowym. Oczywiście pogadanki na temat Ziem Zachodnich i Północnych wygłaszane na falach rozgłośni watykańskiej w owym czasie były niezwykle korzystne dla polskiej racji stanu, natomiast władze państwowe odbierały je jako grę polityczną arcybiskupa, mającą przyczynić się do zwiększenia jego popularności²⁸.

Kominka, z dn. 7 lipca 1962 r. k. 90; AAN, UdsW, sygn. 76/6, Ks. arcybiskup Bolesław Kominek – Ordynariusz Archidiecezji Wrocławskiej, k. 5.

²⁶ AAN, UdsW, sygn. 70/20, Pismo z dnia 23 marca 1963 r napisane w Rzymie, do Urzędu Rady Ministrów na ręce Józefa Cyrankiewicza, Prezesa R.M.P.R.L. w Warszawie, k. 9-12.

²⁷ AAN, UdsW, sygn. 70/20, Arcbp. Bolesław Kominek – ordynariusz wrocławski, notatka bez daty i podpisu autora, sporządzona w II połowie 1963 r., k. 29-30.

²⁸ Tamże, k. 31.

Dnia 26 sierpnia 1963 r. o godz. 19.00 abp Kominek wygłosił kazanie, które według opinii bezimiennego autora notatki, „przekracza granice wszelkiej przyzwoitości”. W ostrych słowach wypowiedział się przeciwko powoływaniu kleryków do wojska oraz prowadzonej przez państwo propagandzie ateistycznej. Nawiązując do masowego udziału katolików w kościelnych uroczystościach sierpniowych, oświadczył że „Kościół staje się falą, a fala to jest żywioł, a żywiołowi niebezpiecznie jest się przeciwstawiać”²⁹. To wystąpienie arcybiskupa Kominka, podobnie jak wystąpienia innych biskupów polskich w owych czasach, władze państwowe uznały za agresywne i w zasadzie adresowane do Watykanu. Traktowano je albo jako narzędzie umożliwiające zdobycie uznania w oczach nowego papieża Pawła VI, albo też formą nacisku wywieraną na tegoż papieża mającą, skłonić go do zaprzestania kontynuacji polityki Jana XXIII³⁰.

Arcybiskup Kominek nie zawsze unikał spotkań z władzami państwowymi. Mając na uwadze napięty stan relacji pomiędzy państwem a Kościołem oraz między władzami miejscowymi a Kurią, wyszedł z inicjatywą spotkania z kierownikiem Urzędu do spraw Wyznań, do którego doszło 13 października 1964 r. w gmachu Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu³¹. Wrocławski hierarcha zaproponował program poprawy tych relacji zarówno na szczeblu wyższym, jak i lokalnym. Zdaniem kierownika Wydziału do spraw Wyznań, Witolda Skórczyńskiego, wszelkie propozycje posiadały dotychczas ogólnie znany charakter deklaracyjny, a niektóre sugestie były wprost atakiem na MO i prokuraturę. Ponadto arcybiskup wspominał przy tej okazji o planowanych na wrzesień przyszłego roku centralnych uroczystościach 20. lecia Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku. Wyraził niezadowolony z powodu poboru alumnów do służby wojskowej oraz wymogów związanych z katechizacją. Poruszył sprawę ewentualnego uzyskania przez Kurię nowych kościołów, co jego zdaniem było ściśle uzależnione od stanowiska w tej sprawie jego współromówcy. Zdaniem hierarchy dla polepszenia wzajemnych relacji byłoby pożyteczne, aby władze państwowe wyraziły zgodę na utworzenie kilku nowych parafii, gdyż nie czyniły tego od 1959 roku. Według opinii wspomnianego kierownika głównym powodem wizyty ordynariusza była chęć uzyskania paszportu do Rzymu³².

W trakcie rozmów rządu Kościoła wrocławskiego z przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu i przewodniczącym Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia były również omawiane drażliwe sprawy z zakresu państwo – Kościół. Jedno z takich spotkań odbyło się 27 lutego 1965 r., a o jego

²⁹ Tamże, k. 31.

³⁰ AAN, UdsW, 70/20, k. 31.

³¹ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Informacja z rozmowy przeprowadzonej przez Przewodniczącego prez. WRN we Wrocławiu z bpem Kominkiem w dniu 13 października 1964*. k. 66.

³² Tamże.

przebiegu informuje obszerna notatka służbowa przygotowana przez Bolesława Iwaszkiewicza³³ oraz streszczenie wypowiedzi abp. Kominka na tym spotkaniu 2 marca 1965 r., podpisana inicjałami „j.o.”³⁴. Według wspomnianych relacji przebiegało ono w życzliwej atmosferze. Podczas rozmowy nawiązano zarówno do sytuacji na arenie międzynarodowej, jak i spraw krajowych. Zarówno Bolesław Iwaszkiewicz, jak i Bronisław Ostapczuk nie ukrywali nawet, że znają treści wystąpień kaznodziejskich swojego gościa. Oznajmili, że na ich podstawie dostrzegają zmianę w poglądach arcybiskupa, który prezentuje wyraźne stanowisko w sprawie Ziemi Zachodnich. Pomimo tego arcybiskupowi nadal odmawiano wydania paszportu, a tym samym uniemożliwiano jego udział w obradach komisji Soboru Watykańskiego II³⁵. Uzasadnieniem odmowy wydania paszportu tym razem było postępowanie Kurii Arcybiskupiej działającej wbrew nakazom władz w zakresie prowadzenia ksiąg inwentarzowych, czynszów, punktów katechetycznych, nieudostępnianie seminariów dla wizytacji oraz funkcjonowania nielegalnych filii kościołów parafialnych. W tym miejscu niejako koniecznością staje się przypomnienie, że w PRL jednym ze sposobów karania obywateli za niesubordynację wobec państwa była odmowa wydania paszportu. Arcybiskup Kominek za „nieposłuszeństwo wobec władzy ludowej” kilkakrotnie nie otrzymał paszportu, a tym samym nie mógł uczestniczyć w części sesji soborowych³⁶. W związku z tym składał odwołanie do Marszałka Sejmu PRL i Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR³⁷. Niewydanie paszportu dla abpa Kominka nie było precedensem wobec hierarchów kościelnych. Podobnie w czasie Soboru Watykańskiego II władze potraktowały chociażby biskupa Piotra Gołębiewskiego, sufragana sandomierskiego³⁸. Arcybiskup Kominek był świadomy powodów od-

³³ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka z rozmowy z arcybiskupem Kominkiem odbytej dnia 2.II.1965 r. przez Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesława Iwaszkiewicza w obecności i przy współudziale Przewodniczącego Prezydium WRN we Wrocławiu mgra Bronisława Ostapczuka*, k. 16-24.

³⁴ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Informacja przekazana przez Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia*, k. 13, 14.

³⁵ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka z rozmowy z arcybiskupem Kominkiem odbytej dnia 2.II.1965 r. przez Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesława Iwaszkiewicza w obecności i przy współudziale Przewodniczącego Prezydium WRN we Wrocławiu mgra Bronisława Ostapczuka*, k. 18.

³⁶ Np. AAN UdsW, sygn. 125/220, *Notatka dot. wyjazdu arcybiskupa B. Kominka do Rzymu*, k. 249; AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka Jerzego Śmiechowskiego z rozmowy z Ordynariuszem wrocławskim Bolesławem Kominkiem przeprowadzonej w dniu 23 października 1964*, k. 78; AAN UdsW, sygn. 78/21, „Reuter” o odmowie paszportu arcybiskupowi Kominkowi. K. niepaginowana.

³⁷ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Kopia pisma z dnia 28 lutego 1965r. Ordynariusza Wrocławskiego do Marszałka Sejmu PRL i Sekretarza Komitetu Centralnego PZPR Pana Zenona Kliszki*, k. 26-27.

³⁸ Zob. B. Stanaszek, „Wrogo ustosunkowany do naszego państwa” *Biskup Piotr Gołębiewski w dokumentach komunistycznej bezpieki i władz wyznaniowych*, Sandomierz 2006, s. 65.

mowy wydawania paszportu biskupom w Polsce. W 1967 r., również w okresie nienajlepszych relacji z władzami, w liście z 21 czerwca do Przewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu otwarcie napisał: „30 maja br. postawiłem wniosek o paszport na wyjazd do Holandii jako delegat polskiego episkopatu na sympozjum Episkopatów Europejskich w Noordwijkerhout 10-14 VII br. i jako członek stałej Rady Episkopatów Europejskich. Zdaję sobie sprawę, że szczerze i zdecydowane postawienie sprawy w niniejszym piśmie może stworzyć trudności w uzyskaniu paszportu. Wydaje mi się jednak, że nasze wspólne kwestie życiowe na Ziemiach Zachodnich są ważniejsze niż uzyskanie paszportu zagranicznego”³⁹.

Władze odmawiały również wydania paszportu prymasowi, uniemożliwiając tym samym jego udział w uroczystościach milenijnych w Stanach Zjednoczonych w sierpniu 1966 r.⁴⁰.

Według wspomnianej informacji prof. Iwaszkiewicza władze kościelne zabroniły księżom uczestnictwa w spotkaniach z przewodniczącymi. Ponieważ pewne kwestie wynikały z zarządzeń Episkopatu (czynsze, księgi inwentarzone, punkty katechetyczne, seminaria), wspomniani urzędnicy zaproponowali, aby arcybiskup Kominek wystąpił do Episkopatu z inicjatywą zmian w tym zakresie. W zamian za to władze państwowe życzliwie rozpatrzyłyby postulaty Kurii Wrocławskiej dotyczące m.in. przekazania jej kościołów w Wałbrzychu, Bolesławcu, Leśnicy. Natomiast ze względu na potrzebę wrocławskiego środowiska naukowego za niemożliwe uznali cofnięcie decyzji w sprawie przekazania Polskiej Akademii Nauk gmachu dotychczas należącego do Kościoła katolickiego przy ul. Katedralnej 15⁴¹.

W odpowiedzi arcybiskup Kominek zdecydowanie oświadczył, że „nie da się sprzedać za paszport. Aczkolwiek bardzo mu na paszporcie zależy, nie zrobi w celu jego otrzymania nic, co nie byłoby zgodne z jego sumieniem, powinnościami posłuszeństwa wobec hierarchii, ani też nic, w wyniku czego „utraciłby twarz”⁴². Ponadto wspomniał, że o ile nie otrzyma paszportu w ciągu dwóch miesięcy, powiadomi o tym fakcie papieża i sekretariat soboru. Owe zawiadomieni

³⁹ *Ordynariusz wrocławski abp Kominek do przewodniczącego Prezydium WRN: w sprawie budowy pomnika Jana XXIII*. W: P. Raina, *Kościół – Państwo w świetle akt Wydziałów do Spraw Wyznań 1967-1968*. Warszawa 1994, s. 147-148.

⁴⁰ AAN, UdsW, sygn. 82/30, *Informacja o działalności Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia w 1967 r. i o zamierzeniach na rok 1968, z dnia 21 stycznia 1968, ściśle poufne, podpisane przez A. Michalaka*, k. 8.

⁴¹ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka z rozmowy z arcybiskupem Kominkiem odbytej dnia 2.II.1965 r. przez Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesława Iwaszkiewicza w obecności i przy współudziale Przewodniczącego Prezydium WRN we Wrocławiu mgra Bronisława Ostapczuka*, k. 19.

⁴² Tamże, k. 20.

przygotują jego prawnicy tak, aby nie narazić się na zarzut szpiegostwa i przekazywania danych za granicę. Nawiązał również do decyzji przekazania gmachu przy Katedralnej 15, proponując w zamian inne obiekty, lepiej nadające się na placówkę naukowo-badawczą. Powiedział natomiast, że nie widzi przeszkód, aby księża brali udział w spotkaniach z przewodniczącymi, gdyż spotkania takie mogą być do pewnego stopnia także i pożyteczne⁴³.

Niektóre wątki z omówionego wyżej spotkania zostały poruszone w trakcie kolejnej wizyty arcybiskupa Kominka u Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia, Bolesława Iwaszkiewicza, która odbyła się 2 sierpnia 1965 r.⁴⁴. W rozmowie arcybiskup Kominek skarżył się na wrogą wobec Kurii Wrocławskiej postawę kierownika Urzędu do spraw Wyznań, Antoniego Michalaka, czego dowodem miały być jego obraźliwe wypowiedzi na temat Kurii. Następnie dyskusja zeszła na temat wystąpień arcybiskupa Kominka w Radiu Watykańskim odnośnie do Ziem Zachodnich i negatywnej ocenie tych audycji przez rewizjonistyczne koła zachodnioniemieckie. Natomiast zdaniem Iwaszkiewicza „postawa zajęta przez arcybiskupa zjednała mu szacunek i podniosła jego autorytet”. W tym miejscu należy wyjaśnić, że treść tegoż wystąpienia opublikowało jedynie „Słowo Powszechne”. W dalszej rozmowie abp Kominek nawiązał do sprawy planowanego przez władze przekazania pałacu biskupiego Polskiej Akademii Nauk. Jego zdaniem decyzja ta może być precedensem skutkującym w przyszłości odebraniem Kościołowi kolejnych obiektów w pobliżu katedry. Wspomniał również o przygotowywanych obchodach jubileuszu 20. lecia Kościoła na Ziemiach Zachodnich. W ramach tych obchodów planowano uroczystą sesję Episkopatu Polski we Wrocławiu, na którą zaproszono 60 biskupów, oraz wystawę obrazującą dorobek dwudziestolecia organizowaną w kościele św. Krzyża. Ta część programu uroczystości, która dotyczyła tematyki wystawy oraz przejazdu prymasa i biskupów przez Wrocław, musiała uzyskać akceptację władz⁴⁵.

Spotkanie z reprezentantem władzy państwowej abp Kominek wykorzystał jako okazję do rozmowy na temat budownictwa sakralnego we Wrocławiu i w archidiecezji. Na tym terenie dotychczas bowiem nie wybudowano żadnego nowego kościoła, z wielkim trudem uzyskano zgodę władz na remonty kościołów zrujnowanych. W odpowiedzi przewodniczący Bolesław Iwaszkiewicz zwrócił

⁴³ Tamże, k. 23-24.

⁴⁴ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka z rozmowy odbytej przez Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesława Iwaszkiewicza z ks. arcybiskupem Bolesławem Kominkiem w dniu 2 sierpnia 1965*, k. 44-56.

⁴⁵ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Notatka z rozmowy odbytej przez Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesława Iwaszkiewicza z ks. arcybiskupem Bolesławem Kominkiem w dniu 2 sierpnia 1965*, k. 50-51.

uwagę na trudności związane z materiałami budowlanymi. Ponadto podkreślił, że akurat w tym zakresie nie ma nadziei na poprawę sytuacji⁴⁶.

Z kolei prof. Iwaszkiewicz zagadnął o wizytację Seminarium Duchownego we Wrocławiu, na którą władze kościelne nie wyrażają zgody. Abp Kominek wyjaśnił, że decyzja ta wynika z zarządzenia Episkopatu, a tego on nie może zignorować. W tym miejscu z ubolewaniem wspomniał o konfiskacie przez kierownika Michałaka 350 tomów wydawnictw przedwojennych z biblioteki seminaryjnej, posiadającej status biblioteki naukowej⁴⁷.

W omawianym sprawozdaniu prof. Iwaszkiewicz dostrzegł istotną różnicę w postawie abp. Kominka. Zwrócił głównie uwagę na jego stosunek wobec Ziemi Zachodnich prezentowany szeroko również za granicą oraz akcenty zawarte w wygłaszanych kazaniach nawiązujące do dorobku dwudziestolecia na tychże ziemiach. Z tego względu, zdaniem Iwaszkiewicza, należy nieco złagodzić kurs antykościelny. Przede wszystkim konieczne jest uporządkowanie otoczenia katedry (władze wcześniej odmawiały na to zgody) i zezwolenie na ceremonie zewnętrzne w czasie sesji Episkopatu Polski, w tym także na eksport taśmy filmowej poza granice państwa i do środowisk polonijnych. Ponadto uważał, że należy zrealizować chociaż częściowo obietnice związane z kościołem w Leśnicy, a może nawet wyrazić zgodę na budowę nowego kościoła na Tarnogaju⁴⁸. Ponadto prof. Iwaszkiewicz zobowiązał kierownika Antoniego Michałaka do wyjaśnienia skarg na jego działalność przedstawionych przez ordynariusza Kominka na wspomnianym spotkaniu.

W *Uwagach do wypowiedzi abpa B. Kominka w czasie rozmowy odbytej z Przewodniczącym Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesławem Iwaszkiewiczem w dniu 2 sierpnia 1965 r.*, kierownik Urzędu do spraw Wyznań zaprzeczył informacji o złożeniu przez Kurię wniosków o zamianę wikariatów eksponowanych na parafie. Jego zdaniem do urzędu, którym kieruje, złożono tylko jeden wniosek w sprawie erygowania parafii przy ul. Bujwida, a ten został rozpatrzony odmownie⁴⁹. Według jego opinii „nie odpowiada prawdzie oświadczenie abpa Kominka, że pan Michałak skonfiskował w czasie wizytacji WSD we Wrocławiu kilka tysięcy tomów przedwojennych”. Prawdą jest natomiast to, że w sierpniu 1960 r. przeprowadzono w całym kraju kontrolę księgozbiorów seminariów duchownych oraz instytucji wyznaniowych. Kontrolę prowadzili urzędnicy resortu oświaty, wojewódzkie Urzędy Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk oraz Wydziały do spraw Wyznań. W wyniku kontroli w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławiu

⁴⁶ Tamże, k. 53.

⁴⁷ Tamże, k. 54.

⁴⁸ Tamże, k. 54-55.

⁴⁹ AAN, UdsW, sygn. 76/6, *Uwagi do wypowiedzi abpa B. Kominka w czasie rozmowy odbytej z Przewodniczącym Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia Bolesławem Iwaszkiewiczem w dniu 2 sierpnia 1965 r.*, k. 59.

wiu, przeprowadzonej przez zespół pod przewodnictwem Antoniego Michalaka, skonfiskowano 355 egzemplarzy książek. Wśród skonfiskowanej literatury przeważały „książki antykomunistyczne, antyradzieckie, profaszystowskie, rasistowskie oraz antypolskie w języku niemieckim”⁵⁰.

W powyższym wyjaśnieniu Antoni Michalak wspomniał, że w przeszłości jako lektor KW PZPR i prelegent ruchu laickiego krytycznie oceniał na naradach partyjnych, zebraniach szkoleniowych i prelekcjach politykę Episkopatu Polski, działalność Kurii Wrocławskiej i postawę abpa Kominka. Wówczas abp Kominek był „na indeksie politycznym Rządu”. Uważano go za „apostoła wojującego Kościoła”, inspirującego kler do zachowań nieprzychylnych władzy, szykanującego księży lojalnych wobec państwa. Od roku jednak dostrzegalne są korzystne zmiany w zachowaniu ordynariusza. Winą za negatywne uwagi wypowiedane przez arcybiskupa na temat władz państwowych obarczył księży pracujących w Kurii Wrocławskiej, którzy w krzywym zwierciadle widzą każde zjawisko społeczne w Polsce⁵¹.

W tym czasie arcybiskup Kominek był uważany przez władze za reprezentanta „postępowego” nurtu w Episkopacie, a nawet potencjalnego rywala prymasa Wyszyńskiego w kwestiach dotyczących kierunku posoborowych zmian w Kościele katolickim w Polsce. W sierpniu 1966 r. władze państwowe pozbyły się złudzeń w tej sprawie. W relacji dla Urzędu do spraw Wyznań Antoni Michalak z ubolewaniem stwierdzał, że „należy oddalić jakiegokolwiek złudzenia co do «postępowości» abpa Kominka. Pewne zwroty w jego postawie do państwa ludowego jakie zademonstrował w przeszłości, miały charakter taktyczny. [...] Stawka na Kominka, liczenie, że wprowadzi on element «odwilży» w stosunku między Kościołem a Państwem, że «będzie zmiękczał» episkopat – okazały się pobożnym życzeniem”. W ocenie tegoż urzędnika „Kominek to racz polityczny bardziej niebezpieczny niż Wyszyński, gdyż będąc elastycznym jest bardziej przebiegły i dwulicowy”⁵².

2. DZIAŁALNOŚĆ ARCYBISKUPA BOLESŁAWA KOMINKA (JESIEŃ 1965 – JESIEŃ 1968)

Według opinii kierownika Michalaka, sporządzonej w styczniu 1970 r.⁵³, pewne korzystne zmiany w postawie abpa Kominka wobec władz państwowych, które

⁵⁰ Tamże, k. 59-60.

⁵¹ Tamże, k. 58.

⁵² AAN, UdsW, sygn. 78/39, *Pismo kierownika WdSW we Wrocławiu A. Michalaka do UdsW z 13 VIII 1966*. k. 1, 2.

⁵³ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*. k. 123.

były dostrzegalne w roku jubileuszu dwudziestolecia polskiej administracji kościelnej i życia religijnego na Ziemiach Zachodnich i Północnych, były zachowaniem przejściowym. W trakcie uroczystości kościelnych ordynariusz zaniechał bezpośrednich ataków na władzę ludową. Zarówno wystąpienia jego, jak i innych biskupów cechował umiar, powściągliwość i ostrożność. Posiadały one charakter propagandowo-kościelny i nie zawierały oceny przeobrażeń, jakie zaszły w kraju na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat PRL. Podkreślano w nich natomiast historyczne i moralne argumenty dotyczące polskości Ziemi Zachodnich oraz eksponowano integracyjną rolę Kościoła i duchowieństwa w zrastaniu się tych ziem z resztą kraju. Nawet szykany Kurii wobec kleru mającego pozytywne nastawienie wobec władz państwowych posiadały charakter zamaskowany. Również, ku zdumieniu władz, przejście pałacu arcybiskupiego we Wrocławiu przez władze miejskie przebiegło w spokojnej atmosferze⁵⁴.

W *Ocenie działalności Kurii wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim* z 17 stycznia 1970 r. powodem zmiany taktyki abpa Kominka w odniesieniu do władz państwowych były wcześniejsze posunięcia tychże władz wobec niego i Kurii Wrocławskiej, które unaocznily nieskuteczność jego dotychczasowej taktyki. W katalogu decyzji władz mocno dotkliwych pod względem ambicjonalnym dla ordynariusza wymienia trzykrotną odmowę paszportu na wyjazd do Rzymu na sesję soborowe. W związku z tym, mając na względzie także przemiany w Kościele powszechnym spowodowane Soborem Watykańskim II, arcybiskup postanowił zmienić taktykę wobec komunistów w Polsce. Jesienią 1965 r., po uroczystościach wrocławskich, otrzymał paszport i wyjechał do Rzymu na ostatnią sesję soborową. Tam wraz z innymi biskupami w listopadzie 1965 r opracował treść *Orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich*. Abp Kominek był jednym z głównych redaktorów tegoż orędzia, które, według opinii Michalaka, spotkało się z dezaprobatą społeczeństwa polskiego. Nie powrócił w grudniu 1965 r. do kraju wraz z innymi biskupami, lecz jeszcze przez pewien czas przebywał w Austrii, gdzie udzielił wywiadu także dla telewizji RFN i NRD, w których szerzej wyjaśnił niektóre zapisy z *Orędzia*. Po powrocie w początkach 1966 roku w kościołach Dolnego Śląska wygłosił serię kazań, usprawiedliwiając „niedoskonałą” formę wyrażen zastosowanych przez tłumaczy *Orędzia*⁵⁵.

W ocenie wysokiego rangą urzędnika administracji państwowej rok 1966 przebiegał w Polsce pod wrażeniem wielkich obchodów jubileuszowych o kontrowersyjnych celach. Naród polski obchodził tysiąclecie państwa polskiego, a Episkopat Polski zaplanował w tym samym roku wielkie manifestacje religijno-

⁵⁴ Tamże, k. 123.

⁵⁵ Tamże, k. 124.

polityczne z okazji Millenium chrześcijaństwa w Polsce, nadając tym uroczystościom charakter polityczno-reakcyjny i antypaństwowy. Ponadto „reakcja kościelna postanowiła wykorzystać obchody milenijne dla swych ambicji politycznych, wystąpiła w roli siły przeciwstawnej państwu ludowemu, jego polityce, w roli rzecznika sił antysocjalistycznych. Obchody miały być próbą sił „My – wy”, Kościół – komuniści”⁵⁶. Oczywiście kościelne uroczystości jubileuszowe, które odbyły się we Wrocławiu w październiku 1966 r., posiadały podobnych charakter. „Obchody milenijne stanowiły apogeum eskalacji polityki awanturnictwa ze strony sił reakcji kościelnej w Polsce. Napór klerykalizmu politycznego został powstrzymany. Szerokie nasze natarcie polityczne, mądre i przemyślane przeciwdziałanie pokrzyżowało te zamiary. Taktyka reakcyjna kół kościelnych zakończyła się fiaskiem. Nie udało się przeciwstawić mas katolickich władzy ludowej”⁵⁷.

Kuria Wrocławska, a w szczególności kierujący nią abp Kominek, mocno narazili się władzy ludowej, angażując się w zwalczanie budowy we Wrocławiu pomnika Jana XXIII. Zdaniem arcybiskupa inicjatywa budowy tegoż pomnika, która wyszła ze strony władz państwowych, miała na celu rozbitcie jedności Kościoła. W czasie gdy władza państwowa negatywnie odpowiadała na wszystkie wnioski o budowę nowych kościołów i mocno utrudniała pilne remonty zabytkowych świątyń, uzasadniając to brakiem materiałów budowlanych ze względu na pilne potrzeby budownictwa mieszkaniowego, pojawiła się inicjatywa budowy wspomnianego pomnika. Ordynariusz proponował, aby postać wielkiego papieża uczcić, ale budowę nowego kościoła, czemu władze zdecydowanie się sprzeciwiały⁵⁸.

Ponieważ utworzenie Komitetu Budowy Pomnika oraz zbiórka środków na ten cel były wielką mistyfikacją władz wymierzoną w Kościół, w specyficzny sposób przedstawianą w ówczesnych mediach, arcybiskup Kominek wystosował komunikat do podległego sobie duchowieństwa. Swoje stanowisko w tej sprawie w ostrych słowach zaprezentował w piśmie z dnia 21 czerwca 1967 r. do przewodniczącego Prezydium WRN, Bronisława Ostapczuka⁵⁹.

W ocenie kierownika wrocławskiej państwowej administracji wyznaniowej ordynariusz Kominek był graczem politycznym o dwoistej naturze, gdyż po serii ostrych wystąpień przeciwko władzy państwowej, w maju 1966 r. udzielił wy-

⁵⁶ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*, k. 125.

⁵⁷ Tamże, k. 125. Aby lepiej oddać stanowisko władz państwowych wobec obchodów jubileuszu tysiąclecia chrztu Polski oraz ówczesny oficjalny język urzędowy, autorka postanowiła zacytować obszerniejszy fragment dokumentu.

⁵⁸ Tamże, k. 126.

⁵⁹ *Ordynariusz wrocławski abp Kominek do przewodniczącego Prezydium WRN: w sprawie budowy pomnika Jana XXIII*. W: P. Raina, *Kościół – Państwo w świetle akt Wydziałów do Spraw Wyznań 1967-1968*, Warszawa 1994, s. 142-148.

wiadu dla radia francuskiego, w którym powiedział, że możliwe jest pokojowe współistnienie pomiędzy państwem a Kościołem w Polsce. Zarówno bowiem rząd polski, jak i hierarchia Kościoła katolickiego w Polsce wyrażają takie samo stanowisko w sprawie Ziem Zachodnich i Północnych. Chociaż obie instytucje realizują różne cele, konieczne jest normalizacja w relacjach pomiędzy nimi ze względu na interes państwa polskiego.

Według charakterystyki Michalaka dotychczasowa linia walki hierarchii Kościoła katolickiego w Polsce przeciwko socjalizmowi uległa załamaniu, podobnie jak i stara polityka wschodnia Watykanu. Powodów tych zmian upatruje z zmianach w Kościele powszechnym spowodowanych postanowieniami Soboru Watykańskiego II oraz naciskami wewnętrznymi środowisk katolickich. Próba kontynuacji „starej linii” miały być działania Kościoła katolickiego w Polsce prowadzone w latach 1967-1968, polegające na próbie spiętrzenia relacji z państwem, czego dowodem miały być adresowane do polskich katolików m.in. listy pasterskie o ateistycznym zagrożeniu, komunikaty o budownictwie świątyń katolickich i o odmowie wydania kardynałowi Wyszyńskiemu zezwolenia na wyjazd za granicę, odezwa *O wolność Kościoła i pokój świata* oraz komunikat w sprawie punktów katechetycznych i książki inwentarzowej⁶⁰. Kuria Wrocławska na czele ze swoim ordynariuszem „gorliwie dotrzymywała kroku wszelkim integrystycznym poczynaniom Episkopatu. Z dużą gorliwością rozpowszechniała te dokumenty wśród kleru i wiernych, groziła księżom karami za nierespektowanie dyrektyw kościelnych. [...] Abp Kominek obostrzył w 1967 r. swe zarządzenie z 1966 r., zabraniające księżom przychodzenia do urzędów państwowych na zaproszenie, zakazał im dodatkowo brać udział w spotkaniach organizowanych przez Przewodniczących Prezydów Rad Narodowych”⁶¹.

3. NOWA TAKTYKA WOBEC WŁADZ PAŃSTWOWYCH

Pomimo wspomnianych wyżej przykładów próby powrotu Episkopatu do „starej linii taktycznej”, jak kategorycznie stwierdzał Antoni Michalak, ostatecznie w 1968 roku Episkopat dokonał zwrotu taktyki wobec państwa. Zawiesił wrogie wystąpienia przeciwko władzom. Ponadto biskupi polscy starali się zachować neutralność wobec wydarzeń zachodzących w kraju (marzec 1968) oraz

⁶⁰ AAN, UdsW, sygn. 82/30, *Informacja o działalności Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia w 1967 r. i o zamierzeniach na rok 1968, ściśle poufne podpisane przez A. Michalaka*, k. 8.

⁶¹ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*, k. 127-128.

za granicą („kryzys czechosłowacki” 1968 r.). W sprawie wydarzeń marcowych w Polsce katolicka hierarchia kościelna ograniczyła się do komunikatu zawierającego wyważone i spokojne sformułowania, natomiast nie zabrała publicznie głosu w sprawie wydarzeń w Czechosłowacji. Jedyne abp Kominek na naradzie wewnątrzkościelnej w euforii pokrzykiwał: „idzie wiosna z Pragi”, „Czechom zaświtała jutrzeńka swobody”, „Dubczek i Smrkowsky prowadzą swój naród po słusznej drodze”, „i do nas dotrze praska wiosna”⁶².

Stanowisko Episkopatu wobec wydarzeń w Polsce i w Czechosłowacji w 1968 r. było odbierane przez władze państwowe jako zerwanie z linią duszpastersko-ideową, identyfikowaną z kampanią tzw. Wielkiej Nowenny przed Millenium Chrztu Polski, ocenianą jako dziesięcioletnią konfrontację klerykalizmu z socjalizmem, zakończoną porażką reakcji kościelnej, stanowiącą również osobistą klęskę kardynała Wyszyńskiego⁶³. Źródłem takiej oceny były także postanowienia jesiennej konferencji Episkopatu Polski, na której rzekomo „obalono koncepcję duszpasterstwa mariocentrycznego, zrehabilitowano w duszpasterstwie metody i dążenia chrystocentryczne, postawiono na kształtowanie nie emocjonalnej, maryjnej religijności, lecz na formatowanie religijności refleksyjnej i chrystocentrycznej, opartej na rzetelnej wiedzy religijnej”. Tym samym był to sukces umiarkowanych i integrystycznych środowisk w Episkopacie Polski, będących odpowiednikiem umiarkowanych reformistów, nurtu wówczas dominującego w Kurii Rzymskiej. Niejako dowodem na to miało być wyraźne nawiązanie do tzw. apostołstwa świeckich oraz duszpasterstwa przedwojennej Akcji Katolickiej, ale dostosowanych do współczesnych warunków. „Czołowym wyrazicielem tendencji neointegrystycznych w Episkopacie Polski był abp Bolesław Kominek”⁶⁴.

Ordynariusz wrocławski posiadał duże doświadczenie w tym zakresie. W okresie międzywojennym był wybitnym działaczem Akcji Katolickiej. W wygłoszonym w 1964 r. na KUL-u programowym referacie *Świeccy w Kościele – wychowanie do apostołstwa* stwierdził, że apostołstwo świeckich umożliwi Kościołowi przechodzenie z pozycji defensywnych na ofensywne w dziedzinie społeczno-kulturalnej. Propagował hasła „dowartościowywania laikatu” oraz „zerwania z biernością świeckich”⁶⁵. Jego stanowisko w tym zakresie znalazło odbicie w czasie obrad II Synodu Powszechnego Biskupów w Rzymie w listopadzie 1969 roku. Generalnie w gremium hierarchów ordynariusz Kominek był postrzegany jako zwolennik umiaru w Kościele⁶⁶.

⁶² Tamże, k. 128.

⁶³ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*, k. 129.

⁶⁴ Tamże, k. 129, to zdanie w tekście jest podkreślone.

⁶⁵ Zob. B. Kominek, *Kościół po Soborze*, Paris 1969.

⁶⁶ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia”*

Zdaniem Michalaka abp Kominek odwołując się w swoich wystąpieniach do zasad moralności ogólnoludzkiej, do humanizmu, walczył o zapewnienie Kościołowi stałej i aktywnej obecności w społeczeństwie, w życiu narodu. Pragnął, aby Kościół miał szansę wpływania na kształt stosunków społecznych. Wyrazem zabiegów o uznanie religii katolickiej za podstawowy czynnik więzi społecznej i jedności narodu były działania zmierzające do włączenia się Kościoła w obchody jubileuszowe 25-lecia odzyskania Ziemi Zachodnich. Dokonywane z tej okazji próby bilansowania osiągnięć narodu polskiego w ciągu powojennego ćwierćwiecza sprzyjały kształtowaniu się uczuć patriotycznych. W tych tak ważnych chwilach Kościół chciał zademonstrować więź z narodem. Hierarchia kościelna pragnęła pokazać rolę Kościoła jako ważnego czynnika integracji, stabilizacji oraz konsolidacji społecznej i narodowej na Ziemiach Zachodnich. Ówczesny rządcą Kościoła wrocławskiego, chcąc „wbudować się w przyszłość naszego społeczeństwa, dokonał przewartościowania swej taktyki wobec państwa i dotychczasowej linii rozwojowej Kościoła. Doszedł do wniosku, że polityka emigracji wewnętrznej, podkreślania negatywnych zjawisk społecznych w kraju oraz demonizowanie polityki wyznaniowej PRL zepchnęły Kościół na margines życia społecznego. Ponadto związały go ze stosunkowo niewielkim kręgiem opozycji antysocjalistycznej i pozbawiły wpływu na środowiska katolickie afirmujące socjalizm”. Mając powyższe na względzie, abp Kominek pragnął zapewnić Kościołowi aktywną obecność w życiu społeczeństwa, zaprzestął politycznych ataków wymierzonych w polskie władze państwowe, a władze kościelne prowadziły na szeroką skalę przygotowanie do wyeksponowania zasług Kościoła na Ziemiach Zachodnich⁶⁷.

Arcybiskup Kominek miał być organizatorem i gospodarzem centralnych uroczystości kościelnych z udziałem całego Episkopatu Polski w ramach obchodów 25-lecia pracy Kościoła na Ziemiach Zachodnich, planowanych na maj 1970 roku. W przygotowywanej z tej okazji publikacji „Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne” znalazło się kilka artykułów podkreślających zasługi Kościoła w repolonizacji i odbudowie Ziemi Zachodnich. Zdaniem Michalaka, „abp Kominek natrętnie podkreśla rolę Kościoła jako czynnika integracyjnego, konsolidującego i cementującego więzi społeczne i narodowe na Ziemiach Zachodnich” i mówi o księżach jako „współbudowniczych konstruktywnego ludzkiego współżycia”, nazywając ich „współtwórcami pokoju społecznego”. W tym miejscu Michalak z ubolewaniem stwierdzał, że „władze kościelne, licząc się z patriotyczną postawą społeczeństwa, będą chciały obecnie zdyskontować (po okresie jawnej

do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim, k. 131.

⁶⁷ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*, k. 132.

walki z państwem ludowym) wysiłek, pracę i dorobek rzeczywistych budowniczych nowego życia na Ziemiach Zachodnich”⁶⁸.

W połowie grudnia 1969 r. Episkopat Polski przekazał papieżowi Pawłowi VI *Memoriał w sprawie dalszej stabilizacji organizacji Kościoła na polskich ziemiach zachodnich i północnych*. W ocenie anonimowego autora *Notatki dla Towarzystwa Dyrektora* z 1 października 1969 r. stanowisko Episkopatu, w tym również abp. Kominka jako członka Komisji Głównej i przewodniczącego Komisji do spraw Ziem Zachodnich w Episkopacie, sprowadzało się do tego, że administrację kościelną na Ziemiach Zachodnich traktuje się jako diecezje, zaś administratorów apostolskich jako stałych ordynariuszy tych diecezji. Natomiast uroczystości kościelne z okazji 20-lecia administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich były również próbą wywarcia nacisku na Watykan w kierunku uregulowania spraw polskiej administracji kościelnej na tych ziemiach. Ówczesne przemówienia arcybiskupa Kominka, wygłaszane we wszystkich siedzibach diecezji na Ziemiach Zachodnich, mówiły o polskości tych ziem i niezaprzeczalnym prawie Polski do ich posiadania. Zawierały również wiele akcentów patriotycznych⁶⁹. Ustanowienie przez Watykan w 1967 r. administratorów apostolskich w diecezjach na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz mianowanie ich sufraganów odbyło się pod naciskiem polskiego Episkopatu. Biskupi polscy, w tym również Kominek, przecenili ten krok Watykanu, wzbudzając wśród katolików przeświadczenie, że Stolica Apostolska dokonała decydującego kroku w kierunku uznania polskości Ziem Zachodnich i Północnych. Jednak przygotowany *Memoriał* wskazuje, że zdaniem Episkopatu, ten decydujący krok jeszcze nie nastąpił⁷⁰.

W ocenie urzędnika Wydziału do spraw Wyznań nieuregulowanie przez Watykan statusu granic diecezji Kościoła katolickiego na Ziemiach Odzyskanych boli polskich katolików, denerwuje duchowieństwo, ogólnie działa na niekorzyść Kościoła. Sprawą uregulowania granic administracji kościelnej na tym terenie żywotnie jest zainteresowany abp Kominek, którego mocno irytowały uwagi w polskiej prasie o „arcybiskupie tureckim” we Wrocławiu. W związku z tym planowane centralne obchody 25-lecia Kościoła na Ziemiach Zachodnich miały być próbą rozładowania nastrojów niezadowolenia wśród polskich katolików z powodu antypolskiego stosunku Kurii Rzymskiej⁷¹.

Episkopat wielokrotnie z naciskiem mówił o polskości Ziem Zachodnich i Północnych w czasie uroczystości kościelnych (np. uroczystości w Gietrzwałdzie,

⁶⁸ Tamże, k. 133-134.

⁶⁹ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Notatka dla Towarzystwa Dyrektora sporządzona 1.10.1969 r. przez „A.P.”*, k. 239.

⁷⁰ Tamże, k. 240.

⁷¹ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim*, k. 134.

Świętej Lipce). Szczególnie aktywny w tym względzie był abp Kominek. Po powrocie z obrad Konferencji Episkopatów Europejskich w Chur w sierpniu 1969 r., w wygłaszanej serii kazań mówił o rozwoju Ziemi Zachodnich, które „wróciły do macierzy na zawsze”. Podkreślił to również w wystąpieniu na ambonie w czasie uroczystości w Bardzie Śląskim, filmowanych przez telewizję RFN. Powiedział, że na Ziemiach Zachodnich, które rozwijają się pod względem gospodarczym, wyrosło już nowe pokolenie Polaków. Także w kazaniu wygłoszonym w Lubinie (k. Legnicy) stwierdził, że miasto zniszczone przez wojnę obecnie ma dziesięciokrotnie więcej mieszkańców, a poziom ich życia znacznie się poprawił. Ponadto „dzięki staraniom i przychylności władz” katolicy mają pięknie odbudowany siedemsetletni kościół⁷².

W świetle zapisów Antoniego Michalaka w drugiej połowie 1969 r. zarówno abp Kominek, jak i pozostali biskupi wrocławscy zaniechali publicznych wystąpień nieprzyjaznych wobec ludowego państwa polskiego oraz jego władz. Nawet w oficjalnej korespondencji z władzami dostrzegalny jest umiar, ostrożność i unikanie ostrych sformułowań. Niejako dowodem na to jest forma pisma Kurii Wrocławskiej dotycząca rozbiórki przez DZBM Krzyki samowolnie wzniesionej przez parafię wiaty – kaplicy. W ocenie Michalaka Kuria Wrocławska stała się bardziej elastyczna wobec władz państwowych. Pozytywnie zareagowała na sugestie władz i uregulowała wszystkie zaległe sprawy wynikające z dekretu o obsadzeniu stanowisk kościelnych, obsadzając parafie duchowieństwem niewzbudzającym zastrzeżeń ze strony Wydziału do spraw Wyznań. Dokonane zmiany kadrowe w Kurii Wrocławskiej również zostały pozytywnie ocenione przez tenże wydział. Miejsce duchownych wrogo ustosunkowanych wobec państwa zajęli młodzi, wykształceni księża, uchodzący za zwolenników normalizacji i poprawy stosunków z państwem, mający opinię ludzi o otwartej postawie, nowoczesnych, realistycznych, układnych, wysoce inteligentnych, ale bez doświadczenia życiowego i organizacyjnego. Przychoǳąc do urzędu, przemawiali językiem nowoczesnym, subtelnym i często patriotycznym. „Pragnąc załatwić w urzędach sprawy kościelne, posługują się językiem Frontu Jedności Narodu. W rozmowach podkreślają swoje zasługi dla społeczeństwa i narodu. Podnoszą swój wkład w walkę z chuligaństwem, alkoholizmem i innymi ujemnymi zjawiskami społecznymi. Podkreślają swoją troskę o kształtowanie w społeczeństwie postawy uczciwości obywatelskiej i zasad moralności ogólnoludzkiej⁷³.”

⁷² AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Notatka dla Towarzysza Dyrektora sporządzona 1.10.1969 r. przez „A.P.”*, k. 240.

⁷³ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyźmie polskim*, k.135-136.

Podsumowaniem wielostronicowych rozważań Antoniego Michalaka na temat działalności Kurii Wrocławskiej i abpa Kominka w latach 1966-1969 są wnioski, które musiały być uwzględnione w dalszej pracy administracji wyznaniowej. Zauważalna nowa taktyka hierarchii kościelnej i nowa koncepcja działalności Kościoła w Polsce umożliwiała ośrodkom kościelnym bardziej skuteczne oddziaływanie ideologiczne i klerykalizację społeczeństwa. Ponadto ułatwia dotarcie do środowisk elitarnych (inteligencja, studenci). Polityka elastyczności wobec państwa stawia organa administracji państwowej w sytuacji bardziej skomplikowanej niż poprzednio. Zmusza do zachowania większej rozważliwości i ostrożności przy podejmowaniu decyzji wobec duchowieństwa. Nowy klimat w Kościele stwarza natomiast warunki umożliwiające organom państwowym rozwinięcie szerokiej działalności sprzyjającej „zbliżeniu kleru dołowego do państwa ludowego”. Niepokojącym zjawiskiem – w ocenie Michalaka – są tendencje do ekspozycji roli i zasług Kościoła w procesie integracji, konsolidacji i repolonizacji Ziemi Zachodnich. W związku z tym należałoby „uniemożliwić próby dyskutowania przez kler polski wysiłku i dorobku rzeczywistych budowniczych Polski Ludowej na Ziemiach Zachodnich”⁷⁴.

Pomimo, że od drugiej połowy 1969 r. w wystąpieniach arcybiskupa Kominka trudno znaleźć elementy agresji wobec państwa, a kierowana przez niego Kuria Wrocławska stała się bardziej elastyczna wobec państwowej administracji wyznaniowej, wieloletni kierownik Wydziału do spraw Wyznań nie okazuje z tego powodu radości. Stwierdza wręcz, że funkcjonowanie organów administracji państwowej w odniesieniu do duchowieństwa stało się o wiele bardziej skomplikowane niż poprzednio⁷⁵.

Uroczystości 25-lecia obecności polskiej administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych zaplanowane na maj 1970 r. poprzedziły kilkumiesięczne przygotowania, obejmujące również uzyskanie stosownych pozwoleń od władz państwowych i akceptację programu uroczystości. W tym czasie arcybiskup Kominek kilkakrotnie spotykał się z wysokimi rangą urzędnikami administracji wyznaniowej we Wrocławiu. W trakcie wizyty u Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w kwietniu 1970 r. „arcybiskup wykazywał duże ożywienie, był uprzedzająco grzeczny”, natomiast „rozmowa była prowadzona w duchu okazywania najlepszych chęci uregulowania wszystkich spornych spraw oraz ułożenia z nowym Prezydium WRN najlepszych stosunków”⁷⁶. Wydaje się,

⁷⁴ AAN, UdsW, sygn. 125/319, „Ocena działalności Kurii Wrocławskiej w okresie od „Orędzia” do „Memoriału” – na tle sytuacji w katolicyzmie polskim, k. 136.

⁷⁵ AAN, UdsW, sygn. 125/229, *Krótko ocena postawy politycznej i działalności w Diecezji Arcybiskupa Bolesława Kominka*, k. 186, 187.

⁷⁶ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Notatka służbowa ze złożonej wizyty arcybiskupa Bolesława Kominka u Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w dniu 24*

że nieco mniej sympatyczny charakter posiadało wcześniejsze spotkanie ks. Jana Kruciny z Kierownikiem Wydziału do spraw Wyznań w Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, którego celem było umówienie arcybiskupa na spotkanie z Przewodniczącym Prezydium WRN oraz przedstawienie ostatecznego programu planowanych uroczystości kościelnych. Witold Skórczyński zarzucił młodemu księdzu, że w programie pominięto uroczystości dla reemigrantów z Jugosławii oraz nie złożono wniosku o pozwolenie na odbycie zgromadzenia publicznego w Urzędzie do spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia, gdyż planowane uroczystości miały odbyć się poza murami katedry. Zarzut ten wydał się absurdalny z tego względu, że program był znany dyrektorowi Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie⁷⁷. Do pierwszego spotkania z arcybiskupem Kominkiem przygotowano również „nowego” Przewodniczącego Prezydium – Stanisława Panka. W niepodpisanym instruktażu dla tow. Panka przygotowanym na okoliczność tego spotkania czytamy: „Rozmowa powinna mieć charakter spokojny, uprzejmy, zachęcający do wymiany poglądów, ale umiarkowanie chłodny. Wobec ewentualnych deklaracji czy zobowiązań abpa Kominka należałoby zachować powściągliwość i ostrożność, a do jego zapewnień odnieść się z rezerwą. Arcybiskup Kominek znany jest z niedotrzymywania danych zobowiązań, np. tow. Ostapczukowi czy prof. Iwaszkiewiczowi. Nie warto dawać abp Kominkowi żadnych obietnic i przyrzeczeń”⁷⁸. O tym, jak wielką wagę przykładano do tego spotkania (można zastanawiać się nad tym, czy ze względu na osobę nowego przewodniczącego, czy z powodu przygotowywanej uroczystości) świadczy pismo Skórczyńskiego⁷⁹. Zawiera ono informacje, że jego „treść została przekazana do wiadomości: Wydziału Administracyjnego KW PZPR oraz Wydziału IV Służby Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu, a ponadto telefonicznie tow. Merkerowi w dniu 16.4.1970 r.”, w tym samym, w którym odbyło się spotkanie. Wydaje się także, że wspomniany instruktaż tow. Stanisława Panka był skuteczny. Świadczy o tym wręcz chłodna, sporządzona przez niego w dziewięciu punktach notatka służbowa⁸⁰.

kwietnia 1970 roku, k. 190.

⁷⁷ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Pismo Arcybiskupa Ordynariusza Wrocławskiego nr L.dz.1453/70 z dnia 8 kwietnia 1970r. do Aleksandra Skarżyńskiego, Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań*, k. 196-198; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Poufne pismo WZ-9/92/224/70 z dnia 15 kwietnia 1970 r.do Urzędu do Spraw Wyznań, na ręce Aleksandra Skarżyńskiego [podpisane przez W. Skórczyńskiego]*, k. 13, 14.

⁷⁸ AAN. UdsW, sygn. 125/220, *Tezy do rozmowy Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej m. Wrocławia –tow. Stanisława Panka z arcybiskupem Bolesławem Kominkiem [tekst nie podpisany z 24.4.1970 r.]*, k. 180-184.

⁷⁹ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Poufne pismo WZ-9/92/224/70 z dnia 15 kwietnia 1970 r.do Urzędu do Spraw Wyznań, na ręce Aleksandra Skarżyńskiego [podpisane przez W. Skórczyńskiego]*, k. 13, 14.

⁸⁰ Zob. AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Notatka służbowa ze złożonej wizyty arcybiskupa Bolesława*

Kościelne uroczystości jubileuszowe we Wrocławiu rozpoczęły się 3 maja 1970 r.⁸¹. Na ich temat zgromadzono obszerną dokumentację⁸². W świetle ściśle tajnej *Oceny przygotowań i przebiegu uroczystości kościelnych z okazji 25-lecia polskiej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych z dnia 9 maja 1970 r.*⁸³ Antoniego Michalaka, przebieg uroczystości potwierdzał wcześniejsze jego tezy o zmianie stanowiska hierarchii katolickiej wobec państwa. Polityka konfrontacji wobec państwa realizowana przez Kościół w czasie obchodów milenijnych „prowadziła do zepchnięcia Kościoła na margines życia narodowego, zawężenie jego bazy społecznej i do wyobcowania go z narodu. Poza tym tego rodzaju polityka musiała spowodować usztywnienie władz państwowych wobec Kościoła i «zamrożenie» wielu istotnych spraw dla Kościoła”. W związku z tym zupełnie inny charakter uroczystości 25-lecia organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych wynikał niejako z refleksji hierarchii kościelnej nad Millenium, a poza tym mógł być również skutkiem nacisków kół watykańskich zainteresowanych poprawą relacji z państwami socjalistycznymi. W czasie uroczystości mocno eksponowano rolę Kościoła jako ważnego czynnika integracji i stabilizacji życia na Ziemiach Odzyskanych. W sposób szczególny podkreślał to w swoich wystąpieniach gospodarz uroczystości – arcybiskup Bolesław Kominek. „Zakładano, że przy tej okazji uda

Kominka u Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w dniu 24 kwietnia 1970 roku, k. 190.

⁸¹ G. Strauchold, *Wokół 25-tej rocznicy administracji kościelnej na ziemiach zachodnich i północnych. Kard. Bolesław Kominek w polu zainteresowania służb państwowych*, w: *Ludzie wrocławskie Kościoła po II wojnie światowej*, Wrocław 2005, s. 128-138.

⁸² Zob. AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Działalność władz kościelnych w 25. rocznicę powrotu Ziemi Zachodnich i Północnych do Polski*, k. 38; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Informacja z Plenarnej Sesji Episkopatu odbytej we Wrocławiu 4.V.70. od godz. 10-13*, k. 19; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Odezza do Duchowieństwa i Wiernych Archidiecezji Wrocławskiej na 25-lecie powrotu Ziemi Zachodnich i Północnych do swej Macierzy Polskiej*, k. 3-5; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Orędzie Episkopatu Polski na 25-lecie organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych, odczytane w dniu 4.V.1970 r. w katedrze wrocławskiej przez sekretarza Episkopatu ks. biskupa Bronisława Dąbrowskiego*, k. 24-31; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Program Uroczystości 25-lecia polskiej organizacji życia katolickiego na Ziemiach Zachodnich i Północnych we Wrocławiu*, k. 20-21; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Serwis Nasłuchu Polskiego Radia z dn. 9.5.70 r. BBC 108, Jagodzińska-Londyn-godz. 19.00 po pol.*, k. 39-46; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Sprawozdanie z przebiegu uroczystości p.n. „XXV-lecie Polskiej Organizacji Kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych”* k. 61-63; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Stenogram kazania wygłoszonego w dniu 3.V.1970 r. o godz. 19,25 przez kardynała prymasa Wyszyńskiego na pl. Katedralnym*, k. 49-55; AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Stenogram kazania wygłoszonego w dniu 3.V.1970 r. o godz. 19,10 przez arcybiskupa B. Kominka na pl. Katedralnym*, k. 35-37; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Wystąpienie abpa Kominka na uroczystej sesji episkopatu w dniu 4 maja 1970 r., o godz. 10.25 w katedrze wrocławskiej*, k. 175-179.

⁸³ AAN, UdsW, sygn. 125/319, k. 64-74.

się zdyskontować wysiłek, pracę i dorobek rzeczywistych budowniczych nowego życia na tych ziemiach. Nadanie uroczystościom charakteru patriotyczno-kościelnego pozwoliłoby – w myśl planów kościelnych – osiągnąć dwa cele: 1) nawiązać skuteczny dialog z władzami państwowymi na temat różnych dla Kościoła spraw, które w nowym klimacie mogłyby być załatwione pozytywnie; 2) zachować wobec społeczeństwa twarz czynnika patriotycznego, związanego z losami i życiem narodu⁸⁴. Kierownik Witold Skórczyński odbierał, zabiegi arcybiskupa Kominka o przychyłność władz wobec planowanych uroczystości jubileuszowych oraz ich przebieg jako formę nacisku na władze państwowe w sprawie przyznania kościołowi na Ziemiach Zachodnich i Północnych prawa własności do budynków sakralnych i kościelnych. W związku z tym w odpowiedziach pism dotyczących tej kwestii winna znaleźć się informacja, że zostaną one rozpatrzone, i to według życzenia wnioskodawcy, ale dopiero wówczas, kiedy nastąpi pełna normalizacja administracji kościelnej na tych ziemiach. Ponadto wobec ewentualnych prób zdyskontowania przez Kurię u władz państwowych wspomnianych uroczystości poprzez składanie wniosków i petycji dotyczących m.in. legalizacji „kościelnych samowoli budowlanych”, nie należy czynić w tym względzie żadnych ustępstw⁸⁵.

Zmagania Episkopatu Polski, a w szczególności arcybiskupa Kominka, odnośnie do kanonicznej stabilizacji administracji kościelnej na tzw. Ziemiach Odzyskanych w Polsce, zostały uwieńczone sukcesem. Droga do wydania stosownej bulli przez Stolicę Apostolską była mocno skomplikowana i uzależniona od stosunków politycznych pomiędzy PRL a Republika Federalnych Niemiec. Doskonale wiedziała o tym hierarchia kościelna, która podjęła działania mające na celu złożenie wspomnianego wyżej *Memoriału* w Watykanie, a termin jego złożenia pod koniec 1969 r. uwzględniał nastroje panujące wśród Niemców. Nastąpił bowiem w czasie, kiedy ekipa Brandta zapoczątkowała politykę zbliżenia ze Wschodem. Głównym architektem tego przedsięwzięcia, na prośbę prymasa Wyszyńskiego, był arcybiskup Bolesław Kominek⁸⁶. Na naradzie dziekanów we wrześniu 1970 r. arcybiskup „z uznaniem witał układ ZSRR – NRF. Mówił, że do podobnego układu dojdzie również u nas, co ułatwi sytuację papieżowi w sprawie

⁸⁴ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Ocena przygotowań i przebiegu uroczystości kościelnych z okazji 25-lecia polskiej organizacji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, k. 64-65.

⁸⁵ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Sprawozdanie z przebiegu uroczystości p.n. „XXV-lecie Polskiej Organizacji Kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych”*, k. 62-63. Treść tego sprawozdania przekazano do wiadomości :1) Urząd do spraw Wyznań, 2) Wydział Administracyjny KW PZPR.

⁸⁶ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Abp Kominek. Zestaw informacyjno-dokumentacyjny nr 2 MSW z 4.II.1970 r.*, k. 320; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Poufna notatka służbowa z rozmowy z ks. Bolesławem Kominkiem, przeprowadzonej w dniu 25 października 1972*, k. 98; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Spotkanie z Ks. Arcybiskupem B. Kominkiem we Wrocławiu w dniu 22 grudnia 1969r.*, [notatka anonimowa], k. 227.

Ziem Zachodnich”⁸⁷. Władze państwowe doskonale znały zaangażowanie emocjonalne arcybiskupa Kominka w podkreślanie polskości Śląska niemal przy każdej okazji. Kiedy wiosną 1971 r. telewizja zachodnioniemiecka zabiegała o możliwość transmisji uroczystości wielkanocnych z Wrocławia, pracownik Wydziału do spraw Wyznań zauważył, że wyrażenie zgody będzie dowodem liberalnego stosunku władz państwowych do kościoła w PRL oraz gestem wobec arcybiskupa Kominka jako biskupa na Ziemiach Zachodnich. Ponadto „Kominek zwykle przy tego rodzaju okazjach wygłasza patriotyczne kazania, podkreślając rozwój życia religijnego i społecznego na Ziemiach Zachodnich”⁸⁸.

Ostatecznie *Orędzie biskupów polskich do biskupów niemieckich* oraz zawarty traktat polsko-niemiecki w Warszawie w 1970 r. spowodowały, że papież Paweł VI w dniu 28 czerwca 1972 r. wydał bullę *Episcoporum Poloniae coetus*, która ostatecznie regulowała granice administracji kościelnej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Mocą tejże bulli Wrocław odzyskał rangę metropolii z biskupstwami sufraganalnymi w Opolu i Gorzowie Wielkopolskim, a arcybiskup Bolesław Kominek został metropolitą arcybiskupem wrocławskim⁸⁹.

W tym czasie, pomimo pozornie poprawnych relacji pomiędzy władzami państwowymi a arcybiskupem Kominkiem, których odzwierciedleniem była atmosfera towarzysząca jego rozmowom z urzędnikami, w dalszym ciągu blokowano wydawanie pozwoleń na budowę kościołów⁹⁰. W jednym z dokumentów z czerwca 1972 r. czytamy, że „aktualna postawa Kominka jest kontrowersyjna. Kazania i inne wystąpienia publiczne w/w zawierają niekiedy szkodliwe uwagi pod adresem naszego ustroju społ.-politycznego oraz sformułowania mogące wywołać niepożądane nastroje wśród ludzi wierzących. Arcbp Kominek występuje także z negatywnymi ocenami warunków, w jakich prowadzi działalność Kościół kat. W Polsce. W ostatnim okresie, w niektórych wystąpieniach w/w znalazły się zawoalowane ataki na formy i cele prowadzonej w PRL działalności politycznej. Kominek przyłączył się do grupy tych biskupów, którzy uprawiają działalność propagandową wokół budownictwa sakralnego”⁹¹. Jednak, ogólnie rzecz biorąc

⁸⁷ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Poufne pismo WZ-9/92/722/70 z dnia 15 września 1970 r. do Urzędu do Spraw Wyznań*, [podpisane przez W. Skórczyńskiego], k. 165.

⁸⁸ AAN, UdsW, sygn. 125/319, *Notatka dot. transmisji telewizyjnej nabożeństwa z Wrocławia* [z 1971 r.], k. 191-192.

⁸⁹ *Komunikat konferencji plenarnej Episkopatu Polski w sprawie kanonicznego uregulowania organizacji kościelnej na ziemiach zachodnich i północnych*, w: P. Raina, *Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945-1989*. t. II: lata 1960-1974, s. 594-596. J. Swastek, *Rządcy Archidiecezji Wrocławskiej*, Wrocław 1998, s. 99.

⁹⁰ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Notatka z rozmowy z arcybiskupem Bolesławem Kominkiem odbytej w dniu 16 grudnia 1971 przez Stanisława Panka, Przewodniczącego Prezydium Rady Narodowej we Wrocławiu*, k. 132.

⁹¹ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Pismo Nr RK-420/Kn/72 z dnia 10 czerwca 1972 A. Skarżyńskiego*

stosunek arcybiskupa do władz wojewódzkich uznawano za poprawny. Natomiast „Wobec wyborów do Sejmu PRL Kominek zajął postawę umiarkowanie pozytywną, inspirując kler do udziału w wyborach i nie wysuwając sugestii skreślenia kandydatów FJN. Sam brał udział w wyborach korzystając z kabiny”⁹².

Sporo ciepłych słów na temat arcybiskupa Bolesława Kominka zamieszczono na łamach reżimowej prasy w lutym 1973 r. w związku z jego nominacją kardynalską. Polska Agencja Interpress przygotowała biogram kardynała nominata, który zanim trafił na łamy biuletynu zagranicznego, był przedmiotem wnikliwej analizy Ministra Aleksandra Skarżyńskiego⁹³. Z okazji tej nominacji kardynał Bolesław Kominek otrzymał stosowny telegram gratulacyjny od Dyrektora Urzędu do spraw Wyznań⁹⁴.

Po konsystorzu kardynał Kominek zaczął wyraźnie podupadać na zdrowiu. W grudniu 1973 r. obchodził rocznicę siedemdziesiątych urodzin. W nawiązaniu do tego jubileuszu władze państwowe postanowiły nadać jemu order Polonia Restituta. Kardynał zdecydowanie odmówił przyjęcia tegoż orderu, a w trakcie rozmowy z urzędnikami nakłaniającymi do zmiany decyzji wspominał o zaborze przez państwo mienia kościelnego⁹⁵. Nazajutrz po urodzinach Przewodniczący Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Miasta Wrocławia przysłał pismo zapowiadające zwrot wcześniej zabranego pałacu arcybiskupiego⁹⁶. Faktyczny zwrot pałacu nastąpił dopiero w 1989 r.⁹⁷.

do Towarzysza Jerzego Ossowskiego, Zastępcy Kierownika Wydziału Administracyjnego KC PZPR. k. 110.

Treść tego pisma otrzymał do wiadomości Bogusław Stachura, Podsekretarz Stanu w MSW.

⁹²Tamże, k. 95.

⁹³AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Pismo Nr PP/306/73 z dnia 15.II.1973, Redaktora Naczelnego Pionu Prasowego Polskiej Agencji Interpress Henryka Tycnera do Towarzysza Ministra Aleksandra Skarżyńskiego*, k. 80; AAN, UdsW, 125/220, *Pismo Nr RK 420/K/73 z dnia 21 lutego [1973] Aleksandra Skarżyńskiego do Towarzysza Henryka Tycnera, Redaktora Naczelnego Pionu Prasowego Polskiej Agencji Interpress*, k. 79; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *materiały prasowe [dotyczące kardynała Kominka i konsystorza w Watykanie]*, k. 70-73.

⁹⁴AAN, UdsW, sygn. 125/220. *Pismo Bolesława Kardynała Kominka z dnia 15 lutego 1973 r. do Aleksandra Skarżyńskiego, Podsekretarza Stanu*, k. 83.

⁹⁵K. Strugarek, *Ostatnie dni kardynała*, w: *Szkice do portretu. Kardynał Bolesław Kominek*. Wrocław 2005, s.156.

⁹⁶AAN, UdsW, sygn. 125.220, *Pismo Bolesława Kardynała Kominka Arcybiskupa Metropolity Wrocławskiego do dr. Mariana Czulińskiego Prezydenta miasta Wrocławia z 22.XII.1973 r.*, k. 37; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Projekt pisma Mariana Czulińskiego do Bolesława Kominka Arcybiskupa Metropolity Wrocławskiego*, k. 33. Na projekcie zaznaczono datę pisma: „22.12.73” oraz napisano odręcznie dyspozycję: „Tekst przekazałem tow. Dyr. Skórczyńskiemu 23 XII. godz. 13.10 przez We-Cze z poleceniem prze- i podpisania oraz doręczenia adresatowi jutro z samego rana, [podpis] Merker.”

⁹⁷J. Pater, *Władze PRL wobec ordynariusza wrocławskiego kardynała Bolesława Kominka w latach 1956-1974*, w: *Represje wobec Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku i Opolszczyźnie 1945-*

Kardynał Bolesław Kominek zmarł 10 marca 1974 r. Wśród archiwaliów związanych z tym wydarzeniem znajdują się projekty tekstu kondolencji władz państwowych do Kurii Wrocławskiej i prymasa Stefan Wyszyńskiego oraz stenogramy kazań pogrzebowych⁹⁸.

Kardynał Bolesław Kominek wypełniając zadania głowy Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku, był szczególnym obiektem zainteresowania Urzędu do spraw Wyznań oraz jego lokalnych agend. Niejako dowodem tego jest obszerna dokumentacja sporządzona przez urzędników administracji wyznaniowej. Doskonale zdawał sobie sprawę z realiów, w jakich przyszło mu żyć oraz zarządzać Kościołem wrocławskim. Był świadomym także i tego, że wśród podległego jemu duchowieństwa znajdują się tajni współpracownicy piszący raporty na jego temat⁹⁹. W bliższym i dalszym jego otoczeniu były osoby świeckie i duchowne, w tym także księża patrioci, którzy z różnych powodów podejmowali działania mające na celu dyskredytowanie jego rządów. Przekazując mniej lub bardziej poufne informacje, przyczyniali się do osłabienia spoistości Kościoła katolickiego na Dolnym Śląsku¹⁰⁰. Doskonale rozumiał ówczesną skomplikowaną sytuację międzynarodową i znał reguły obowiązujące w dyplomacji watykańskiej. Jawi się jako inteligentny, mądry, rozważny hierarcha, konsekwentnie realizujący misję Kościoła w państwie, którego władze podjęły działania mające na celu całkowitą laicyzację społeczeństwa. Nawet wytrawni urzędnicy administracji państwowej, autorzy ówczesnej polityki wyznaniowej, podświadomie czuli przed nim respekt. Sami pisali o Kardynale, że był trudnym i nieprzewidywalnym przeciwnikiem.

1989, red. S.A. Bogaczewicz, S. Krzyżanowska, Wrocław 2004, s. 143.

⁹⁸ AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Stenogram kazania wygłoszonego przez ks. prymasa Wyszyńskiego na uroczystości pogrzebowej zmarłego ks. kard. B. Kominka w dniu 14.03.74, o godz. 16.25, k. 4-11*; AAN, UdsW, sygn. 125/220, *Projekty tekstu kondolencji do Kurii Wrocławskiej i prymasa Wyszyńskiego*, k. 24, 27, 28.

⁹⁹ Zob. A. Friszke, A. Karoń-Ostrowska, Z. Nosowski, T. Wiścicki, *T.w. „Jankowski”. Historia współpracy*, w: „Więź”, nr 7-8 (573-574), lipiec-sierpień 2006, s. 80-140.

¹⁰⁰ B. Rogowska, *Bolesław Kominek jako „obiekt” zainteresowania Służby Bezpieczeństwa, w: Między Lwowem a Wrocławiem. Księga Jubileuszowa Profesora Krystyna Matwijowskiego*, red. J. Maroń, B. Rok, Wrocław 2006, s. 275.

Summary

Card. Bolesław Kominek in opinion of local confession administration
in the years 1956-1974

This article describe bishop's work of Boleslaw Kominek in Wroclaw in two periods of communist time: between 1956 to autumn 1965 and from autumn 1956 to autumn 1968. These dates shows turning point in church policy towards communist government in Poland. It was very difficult time in taking any decisions and great responsibility for social life in Poland. Card. Boleslaw Kominek had a main role in restore good relationship between Polish and German catholic churches.

Słowa kluczowe: kard. Bolesław Kominek, Ziemie Zachodnie, komunizm, prześladowanie, list o przebaczenie do biskupów niemieckich